

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2
Yıl/Year: 2022, s. 295-311
DOI: 10.33399/biibfad.518752
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 28.01.2019 **Kabul/ Accepted:** 11.03.2022

GÜNÜMÜZ İSLAM COĞRAFYASININ TEMEL SORUNLARINDAN BİRİSİ OLARAK DİNİN İDEOLOJİYE DÖNÜŞÜMÜ*

*Transformation of the Religion into Ideology As one of the
Fundamental Problems the Contemporary Muslim World*

Ahmet GÜRBÜZ**

Öz

“İdeoloji” kavramı, kesin bir tanımı yapılamamakla birlikte, günümüzde daha çok olumsuz bir anlam ile ilişkilendirilmektedir. Düşünce ya da eylemlerinde objektif değil de, kendi kalıplaşmış ön yargılarına göre davranan, gerçekliği tanımayan, dünyayı yalnızca kendi ideleri ve tasarımlarına göre algılayıp biçimlendirmek isteyen kişi “ideolog/ideolojik kişilik” olarak adlandırılmaktadır. İdeolojik kişiliğin en önemli ruhsal karakteristik özelliklerinden bir tanesi, onun başka bir ideolojiyi savunan kimseleri düşman olarak görmesidir.

Modern kapitalizmin egemen olduğu ve bir sömürü aracı olarak kullanıldığı günümüz dünyasında siyaset ve hukuk ikilisinin tek bir ideoloji çatısı altında birleştirildiği ve işlevselleştirildiği söylenebilir. İktidar odakları, ideoloji olgusu aracılığıyla toplumsal yaşama ve dünyaya kendi çıkarları doğrultusunda yön ve biçim vermek istemektedirler. Küreselleşme/teknolojik gelişmeler/kitle iletişim araçları, çağdaş imkân ve vasıtalar yoluyla bu amaçlarına büyük oranda ulaşmış durumdadırlar. İdeolojilerin/ideoloji olgusunun, çağımız dünyasında Batı Emperyalizminin bir sömürü aracı olarak işlevselleştirildiği ve kullanıldığı gerçeği inkâr edilemez. Bu anlamda eldeki çalışma, ideolojinin söz konusu işlevinin

*Bu makale, 17-18 Nisan 2018 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Uluslararası IV. Ortadoğu Sempozyumunda Bildiri olarak sunulmuştur.

**Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, agurbuz@bingol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9732-9325>

bilhassa din olgusu üzerindeki etkisini/değişimini/dönüşümünü açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, ideolojik kişilik, meşrulaştırma, etik değerler, sosyo-politik egemenlik

JEL Kodları: K49; Z12

Abstract

Nowadays, the concept of ideology, although not having a certain definition, is generally associated with a negative meaning. A person, self-centred not being objective on his opinions and acts, moreover, acting upon his bias, is called having an “ideological identity” or simply as an “ideologue”. An ideologue perceives the existence/life based on his ideas alone, and doesn’t acknowledge any other actuality. An ideologue sees the other people supporting different ideologies as the enemy, the principal characteristic of the ideological identity.

In today’s world, where modern capitalism dominates the economy and is used as an exploitation tool, one can argue on that politics and the law have become allies and function under the same ideological aim. Power centers employ the ideology phenomenon to aim redesign of the social life and world according to their desires. By exploiting globalization, technological advances, social media, the power centers mostly achieve their goal. Without argument, in today’s world, ideologies and the ideology phenomenon are employed as an exploitation tool by western imperialism. In this sense, the present study aims to explain the effect/change/transformation of ideology on the phenomenon of religion.

Keywords: Ideology, ideological identity, legalization, ethical values, social-political hegemony

JEL Codes: K49; Z12

1. Giriş

Bilindiği gibi, 18.yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan “İdeoloji”¹ kelimesi, ilk başlarda, etimolojik anlamına yakın olarak “amacı fikirleri, bunların köken ve niteliklerini incelemek olan bir bilim” anlamını taşıyordu (Dimitriu, 1981: 66)

“İdeoloji” teriminin buna yakın tanımlarından birisi de “ideal ya da soyut tahliller ve kurgusal teorilelendirmeler” oluşudur ve bu anlamda kullanılması, 19.yüzyıl Batılı felsefecilerin büyük çoğunluğunun ortak ve temel karakteristik özelliklerinden birisini oluşturmaktadır (Aiken, 1956: 13-14). Daha sonraları, aşamalı bir biçimde “reel olgulara tekabül etmeyen, soyut fikirler üzerine boş/soyut analiz ve tartışmalar”, “bir siyasi partiye ilham veren doktrin”, “tarihsel/politik dünyanın toptan tevیل/yorumlanma sistemi”, “müstakil bir hayatı olan ve münhasıran kendi kanunlarına tabi bir fikirler toplamı” (Dimitriu, 1981: 66-67) gibi anlamlarda da kullanılan “ideoloji” kavramının yerine zaman zaman, daha esnek ve müphem bağlamda “dünya görüşü”² sözcüğü de kullanılmıştır.

Kesin bir tanımı yapılamamakla birlikte “ideoloji” kavramı günümüzde daha çok olumsuz bir anlamsal niteliğe bürünmekte ve düşünce ya da eylemlerinde objektif değil de, kendi kalıplaşmış ön yargılarına göre davranan, gerçekliği tanımayan, dünyayı yalnızca kendi ideleri ve tasarımlarına göre algılayıp biçimlendirmek isteyen kişi “ideolog/ideolojik kişilik” olarak adlandırılmaktadır (Aral: 204). Bu çalışmada olumsuzlanan “ideoloji” kavramı “varlığa, yaşama, eşya ve olaylara dair tartışılmaz ve mutlak kabul içeren hazır dogmatik sosyal inanç içerikleri ve bu inanç içeriklerinin belirli bir sosyo-politik gaye uğruna

¹ Bu kelime, ilk kez 1796 yılında, Pozitivizmin akıl babalarından Fransız düşünür Destutt de Tracy tarafından, “İdeolojinin Unsurları Üzerine Deneme” adlı eserinde kullanılmıştır.

² Almanca “weltanschauung” sözcüğünün karşılığı olarak. Bu konuda bkz: Vecdi ARAL (HFTS), 1992, s. 202-207; Yasin CEYLAN, 2010, s. 195.

araçsal işlev görmesi” anlamında; “ideolojik kişilik” kavramı da bu ideoloji tanımı doğrultusunda “belirlenmiş sosyo-politik gayeler uğruna, tartışılmaz mutlak dogmatik inanç kalıplarına dayalı maddi ve kültürel oluşum/organizasyona bağımlı ve onun direktifinde olan kişi/kurum” anlamında ele alınmakta ve kullanılmaktadır.

İdeoloji ve ideolojik kişilik olgusunun yapısal özelliği konusunda şu önemli hususu da ifade etmek gerekir. İdeoloji her şeyden önce bir “organizasyon”dur ve tüm organizasyonların doğası gereği sahip olmaları kaçınılmaz olan “kötü olma, kötülük üretme” özelliğini kendisinde taşır. *İdeoloji organizasyonunun şematik yapısında iki ayrı temel kurucu ve fonksiyonel süje-kişilik bulunmaktadır: Birincisi yani temel kurucu kişilik en yukarıda bulunan, organizasyonu evirip-çeviren, onu kendi amaçları doğrultusunda işletip fonksiyonel kılan ve olup-biten her şeyin iç yüzüne vakıf olan kurucu, sahip ve etken kişiliktir. İkincisi yani fonksiyonel süje-kişilik ise, organizasyon yapı ve şemasının bel kemiğini oluşturan, olayın içyüzünü kavramaktan yoksun ve kandırılmış veya ikna edilmiş olan, organizasyonun işleyip-idame olabilmesi için emek-eylem harcaııp bunun acısını ve kurgusal/ütopik tatminini yaşayan kitleleri ifade eden eleman sùjeler / edilgen kişiliklerdir.*

2. Genel Bağlamda İdeoloji ile Dinin Karşılıklı Olarak Birbirine Dönüşümü

Daha önce de ifade edildiği gibi, bu çalışmada olumsuzlanan “ideoloji” kavramı “varlığa, yaşama, eşya ve olaylara dair tartışılmaz ve mutlak kabul içeren hazır dogmatik sosyal inanç içerikleri ve bu inanç içeriklerinin belirli bir sosyo-politik gaye uğruna araçsal işlev görmesi” anlamında ele alınmaktadır. Buna uyumlu olarak “ideolojik kişilik” kavramı da, bu ideoloji tanımı doğrultusunda “belirlenmiş sosyo-politik gayeler uğruna, tartışılmaz mutlak dogmatik inanç kalıplarına dayalı maddi ve kültürel oluşum/organizasyona bağımlı ve onun direktifinde olan kişi/kurum” anlamında ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Kanımızca, “ideoloji” ve “ideolojik kişilik” olgusunun olumsuzlanmasını gerektiren en önemli neden, insan iradesine, insanın özgür varlık olma yönüne ilişkin bulunmaktadır. İnsanı değersel/etik anlamda gerçek insan yapan en temel husus,

onun özgür iradeye sahip olması ve varlığını/hayatını kendi özgür iradesiyle anlamlandırıp yaşamasıdır. İdeoloji ve ideolojik kişilik olgusu ise, bu anlamda insanı yok eden ve onu edilgen/belirlenen bir eşya haline indirgeyen bir nitelik arz etmektedir. Belirlenip yönlendirilen bir eşya haline getirilen kişilerden oluşan bir toplum ve toplumsal yaşamın, anlam ve değer olarak insanlık varlığına sunacağı bir iyilik/güzellikten ise söz edilemeyeceği kuşkusuzdur.

‘Din’ kavramına gelince, kaynağı ne olursa olsun, konusuna baktığımızda dinin ele aldığı şeyin genel felsefe konularına paralel bir biçimde, yaşama, evrene, insana ve onun eylemlerine ilişkin değerlendirmelerden oluştuğunu görmekteyiz. “Yaşamın anlamı nedir, iyi nedir, ahlak nedir, varlık nedir” gibi insana dair sorular, genel felsefe konularına benzer bir biçimde dinin konularını oluşturur. Felsefede olduğu gibi dinde de varlıkla, bilgiyle, değerlerle yani insana ve insana dair şeylerle ilgili önermeler, söylemler ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Kısacası dinin konusuyla felsefenin konusu çakışmaktadır; kadim zamanlardan beri ikisi de aynı şeyleri sorgulayıp irdelemek durumunda kalmışlardır. Din ve Felsefe Tarihi literatüründe felsefe ile din arasında uzlaşmazlık/çatışma/karşıtlık bulunduğu yönündeki iddialar, çoğunlukla, bu bilgilenmenin kaynağına ilişkin gibi görünmektedir. Bu yönlü yaklaşımlarca, genel olarak, dinde insanoğlunun kendi yaratmasıyla elde edilen bilgi ve değerlendirmelerin değil de onun ötesinde metafizik öğelere dayanılarak oluşturulmuş bilgilenmelerin söz konusu olduğu var sayılır ya da bilinir. Buna göre, dindeki önermeler önceden hazır, dogmatik ve üzerinde tartışılmazdırlar; bunlar insan aklının ürünü değildirler. Oysa felsefi düşüncenin temeli, insanın kendisidir ve bu durum felsefe ile din arasındaki ayrımı oluşturur. Ne var ki tüm bu yönlü algılama ve yaklaşımların hakikatin yalnızca bir yönünü göstermeye yönelik eksik ve yanılgılı bir tutum olduğunu belirtmek ve teslim etmek durumundayız.

İnsan olarak varlığa, değerlere ilişkin iyi niyetli bir çaba hangi noktada “dinsel”, hangi noktada “felsefi” olarak nitelendirilmekte ve değerlendirilmektedir? Bunun ayrımı ve belirlenmesi nasıl ve hangi ölçütle yapılmaktadır?

Şu tez ortaya atılabilir: Sorunun özü ya da olay bir ve özdeş olmakla birlikte yalnızca bunlarla ilgili yapılan adlandırma ve nitelendirmelerde bir farklılık söz konusudur. İnsanlık tarihine bakıldığında bazı medeniyet ya da toplumlarda bu bağlamdaki fikir, sorgulama, irdeleme ve uğraşılara “felsefe”; diğer bazı medeniyet ya da toplumlarda ise “din” adı verildiği görülmektedir. Bu tezi destekleyen önemli tarihsel göstergeler ve olgular bulunmaktadır: Örneğin ‘felsefe’ kavramının ilk olarak ortaya çıkmış olduğu Eski Yunan’da, bu bağlamdaki yani insana ve değerlere ilişkin düşünsel sorgulama ve değerlendirmelere “felsefe” adı verilmiştir.³ Diğer taraftan Doğu ya da İslam medeniyet ve toplumlarına baktığımızda, tarihsel olarak, bu medeniyet ve toplumlarda ‘felsefe’ ve ‘filozof’ kavramlarının yerleşip kabullenilmediğini ve bu kavramlar yerine ‘hikmet/irfan’ ve ‘hakim/arif’ vb. kavramlarının yerleşik ve kabullenilmiş olduğunu gözlemlemekteyiz.⁴ Avrupalı düşünürlerin yani ‘filozof’ların (örneğin Augustinus, Plotinus, Descartes, Epiktetos vb.), kendilerine “filozof” dendiği ve yaptıkları iş “felsefe” olarak nitelendirildiği halde, yaptıkları, bütünüyle dinsel kaynaklı ya da en azından dinsellikle ilgili sorgulama ve değerlendirmelerdir. Sözgelimi Plotinus, Eski Yunan düşüncesiyle Hıristiyanlığı bağdaştırmaya çalışmış, İncil’i bu çerçevede yorumlamıştır.⁵ Diğer yandan, Doğu ve İslam medeniyet ve toplumlarında, yine kendilerine “hakim/arif” ve düşünsel aktivitelerine de “hikmet/irfan” denilmiş olduğu halde, birçok düşünür/bilge, genel olarak ya da o günün egemen ‘dinsel’ anlayışına aykırı ya da karşıt olduğu ileri sürülen görüş ve düşünceler

³ ‘Felsefe’ kavramı iki alt kelimeden oluşur: ‘sevgi’ ve ‘bilgi’. Bazıları bu kavramı ‘bilgiyi sevmek’, bazıları da ‘sevmeyi bilmek’ olarak tanımlamışlardır.

⁴ Genel ve yaklaşık bir değerlendirmeyle ‘hikmet/irfan’ (bilgelik) kelimesinin ‘felsefe’ ile, ‘hakim/arif’ (hikmet/irfan/bilgelik sahibi) kelimesinin ise ‘filozof’ ile karşılık düştüğü söylenebilir.

⁵ Bu konuda örnek olarak bkz: PLOTİNUS, 1996, s. 205-206.

ileri sürebilmişlerdir. Trajik olarak, bu 'aykırı' düşün şahsiyetlerinden bazıları; günün egemen güçlerince "dine karşı savaş açma" ile itham edilerek öldürülmüş, sürgün edilmiş, cezalandırılmış oldukları halde yine de düşünce ve ilim literatüründe "hakim/arif" olarak nitelendirilmiş ve düşünsel aktiviteleri de "hikmet/irfan" olarak değerlendirilmiştir.

Bütün bu tarihsel ve somut olgular bize özünde 'felsefe' ve 'din' arasında köklü bir ayırım, çelişki ya da farklılık bulunduğu ve bunun 'kaynak farklılığından' meydana geldiği yönündeki sav ve değerlendirmelerin yerinde ve sağlıklı yaklaşımlar olmadığını, olayın tümüyle bir farklı isimlendirmeden ibaret olabileceğini göstermektedir.

Dinin teorik ve olgusal kapsamıyla ilgili olarak şunlar söylenebilir: Özellikle tek Tanrı inancı olan dinlere (din-i hanif / dosdoğru, saf ve duru din) bakıldığında (İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi), teorik olarak ve özü itibarıyla bu dinlerin ana vurgusu olarak karşımıza şu çıkıyor. Gerçekte tüm ilahi dinlerin teorik özü ve ana vurgusu özdeştir ve şu şekilde dile getirilebilir. Birinci ana vurgu inanca/inanmaya ilişkindir ki bu, temel olarak Tanrı inancını kapsar. İkinci ana vurgu 'ibadet' olarak dile getirilebilir; buna 'anış (anma eylemi)' diyebiliriz. Üçüncü ana vurgu ise, sosyal ve insani yaşamla ilgili olarak tek kelime ile 'adalet' olarak dile getirilebilir. Bu ana vurgular aynı zamanda ve özellikle, tüm ilahi dinler arasındaki temel ruhun/esprinin aynı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Diğer yandan, dinin dogmatik inanışlar üzerine kurulduğu yönündeki klasik felsefi görüşteki durumun aksine; dinselliğin temelini yansıtan üç ana vurgu bile, özünün ve ayrıntılarının anlaşılması açısından tartışılmaya, irdelenmeye ve değerlendirilmeye tümüyle açıktır gerçekte.

Bu konuda, anılan üç ana vurgunun İslam dininde daha açık ve net olarak yer aldığı söylenebilir. İslam dininde birinci vurgu olarak 'inanç', ikinci vurgu olarak 'ibadet' (Tanrıyı anma, anış) ve üçüncü vurgu olarak da yalnızca 'adalet' kavramı önem taşır. İslam dininin kaynaklarına bakıldığında, tüm dinlerin ('din-i hanif': İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik vb.) bu üç ana vurgu üzerinde temellendiği hususunu ayırmsamak mümkündür. İlk iki vurgu (inanma ve

tapınma) birey-Tanrı arasındaki ilişkiyi yansıtmaktayken, üçüncü vurgu (adalet buyruğu) bir yandan birey-Tanrı ilişkisini, diğer yandan da birey-yaşam (hukuk) ilişkisini yansıtır.

Yukarıda da belirtildiği gibi dinseliliğin temelini yansıtan üç ana vurgu, özünün ve ayrıntılarının kavranması açısından sorgulanmaya, tartışılmaya, irdelenmeye ve değerlendirilmeye tümüyle açıktır ve içinde bulunulan içsel ve dışsal koşullara göre tezahür etmeye uygun esnek bir temel yapıya sahip olma özelliğindedir gerçekte. İnanmaya ve iman etmeye ilişkin temel inanç konularının içeriği açısından bile, ayrıntılı, mahdut ve tartışılmaz bir söylemle karşı karşıya değildir. İkinci ana vurgu bağlamında, 'ibadet (anma eylemi)' ayrıntılı ve mahdut içerik olarak ortaya konmamış, adeta somut değerlendirmelere aralanmış kapılar bırakılmıştır. Yine bu çerçevede üçüncü ana vurguya baktığımızda, 'adalet' kavramının kaynaklarda yalnızca temel öz ve espi olarak yer almış olduğunu; yalnızca, adalet değerinin gözetilmesi gerektiğinin vurgulandığını ve adalet değerinin, ayrıntıları itibariyle somut biçimlerle sınırlandırılmadığını yani içinde bulunulan somut zaman-mekân koşullarının belirleyiciliğine aralanmış bir kavrayış yaklaşımının sergilendiğini görmekteyiz.

Toplumsal yaşam, adil ve esenlikli bir dünyanın kurulabilmesi, yaşamın insanileştirilmesi, toplumsal ahlak ve hukuk açısından önemli olan, dinseliliğin üçüncü ana vurgusu yani 'adalet' değeridir. Birinci ve ikinci vurgu (inanç ve ibadet) birey ile Tanrı arasında, üçüncü vurgu (adalet) ise hem birey ile Tanrı hem de somut toplumsal yaşamla ilgili olarak söz konusu bulunmaktadır. Adalet kavramının ikinci yönü olan ve insanlar arası ilişkileri, toplumsal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku ilgilendiren boyut insani ve evrensel bir önem taşır ve bu yönüyle sosyal bilimler, özellikle hukuk açısından açıklanmak, anlaşılacak durumundadır. 'Adalet' kavramı özü itibariyle temel/soyut/ideal/nesnel bir söylem niteliğini ve görünümünü arz eder. Bu soyut ve asli kavramın içeriksel olarak ayrıntılarda belirlenmesi, içinde bulunulan somut toplumsal koşullar doğrultusunda olabilir ancak. Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, özgürlük vb. biçimindeki somut içeriklerden oluşan 'nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkeleri'; insanlığın, iyi niyetle 'Tanrının adalet dediği

şeyin' içeriksel ayrıntılarının zaman ve mekân koşulları doğrultusunda ortaya konmasına yönelik uğraşlarının sonuçlarının bütününe yansıtılmaktadır gerçekte.

Doğal olarak ne yazık ki tüm bu belirtilenler teori, hakikat ve öz itibarıyla böyledir yalnızca. Olgusal olarak bakıldığında ise, bu ana vurgularla uyum sağlamayan ve bunlarla çatışan somut algı ve pratik realiteleriyle karşılaştığımızı görmekteyiz. Din hakikati, insanlık tarihinde toplumsal ve siyasal iktidarlar tarafından ayrıntılarda başkalaştırılmış ve kendi devamlılıklarının sağlanması için bir araç olarak kullanılabilmiştir. Dinin temel özü ve ruhu görmezden gelinerek ve hatta yok sayılarak; dinsel içerikler, ayrıntıları bağlamında saptırılarak değişim ve dönüşüme uğratılmış; adeta dine karşı din konumlandırmak suretiyle dinsel içerikler ideolojikleştirilmiş ve bu haliyle çarpıtılmış ve özünden tecrit edilmiş reel din, bir sosyo-politik egemenlik kurma aracı/vasıtası haline dönüştürülerek ideoloji niteliğine büründürülmüştür. Bu noktada, dinin ideolojiye dönüştürülmesinin; öz ruhundan uzaklaştırılarak çarpıtılıp başkalaştırılan dinsel içeriklerin ya da bu içeriklerin ayrıntılandırılmalarının egemen güçlerce ya da egemenlik kurmak isteyen odaklarca sosyo-politik hâkimiyet kurma aracı/enstrümanı haline indirgenip dönüştürülmesi biçiminde gerçekleştiği, önemli bir belirleme olarak dikkat çekmektedir. Gerçekte amaç iktidar sağlamak olduğu halde, din bir kılıf olarak işletilmiştir ne yazık ki. Bütün bunları günümüz modern dünyasında da görebilmekteyiz. Somut olarak dinseliliğin iktidar aracı olarak kullanılışı bazı dinlerde daha belirgindir. Sözelimi Hıristiyanlıkta yukarıda belirtilen üç temel vurgu teorik olarak var olmakla birlikte; ayrıntılarda değişiklik yapılarak, Kilisenin Tanrı ile insan arasındaki bağlantıyı sağlayacağı inancı yerleştirilmiş, Kilisenin ve dinin iktidar için önemli bir araç olması sağlanmıştır. İslam dini ile ilgili pratik realiteye bakıldığında ise; Tanrı ile insan arasındaki yaklaşma için Kilise gibi bir kurum olmamakla birlikte, tarihsel olarak bakıldığında bazı sosyal ya da 'dini' kurum ve kuruluşlar (Mezhep, Tarikat, Hilafet gibi) aracılığıyla yine dinin iktidar odakları ve çıkar grupları tarafından kendi egemenliklerini ve çıkarlarını devam ettirmek için bir araç olarak kullanılabildiğini ne yazık ki görüp teslim etmek durumundayız.

3. Özel Bağlamda Günümüz Doğu-İslam Dünyasının Trajik Durumunun Bir Nedeni Olarak Dinselliğin İdeolojiye Dönüştürülmesi

Doğu-İslam dünyasının özellikle son yüzyıllardaki trajik halinin ya da başka bir ifadeyle “müslümanların geri kalmasının” gerçek temel nedenleri üzerine yoğunlaşıldığında; bu konuda, ilk bakışta birbiriyle çelişik ve karşıt gibi görünen, fakat derinlemesine irdelendiğinde aynı özü ve yanıtı içerdiği anlaşılabilir. Bu açıklama biçimlerinden birisine göre, Doğu-İslam coğrafyasının ya da Müslüman dünyanın “geri kalmasının” temel nedeni “din”dir; yani Doğu-İslam dünyası Müslümanlık/İslam dini yüzünden “geri kalmıştır”. Diğer açıklama biçimi ise, görünürde tam tersi bir ifadeyle, Müslümanların ve Doğu-İslam toplumlarının “dinden/İslamiyetten uzaklaştığı için” özellikle bu son yüzyıldan itibaren olumsuz konuma düştüğünü ileri sürmektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi, doğu-İslâm dünyasının içinde bulunduğu olumsuz durumun temel nedenlerine ilişkin olarak getirilen bu iki açıklama biçimi, görünürde ve ilk bakışta birbirine tümüyle ters ve karşıt açıklamalar gibi ortaya çıksalar da, derinlemesine ve özlü bir irdelemeyle, aslında bu iki “karşıt” açıklamanın aynı temel özü ve anlamı barındırdığını ve bu yönüyle - paradoksal da olsa - özdeş açıklamalar olarak nitelendirilip değerlendirilebileceğini kavramak mümkündür. Şöyle ki; İslâm-doğu toplumlarının “din nedeniyle geri kaldığını” ileri süren açıklama biçiminin, bu bağlamda “din” kavramıyla kast ettiği, kuşkusuz öz ve anlam olarak içi boşaltılmış ve kendini/başkalarını kandırıp avutmanın bir aracı haline getirilmiş ‘reel din algısı ve olgusundan’ başka bir şey değildir. Yine bunun gibi, doğu-İslâm coğrafyasının/müslüman toplumların “dinden/İslâmiyetten uzaklaştığı için geri kaldığını” ileri süren açıklama biçimi de gerçekte, dinin temel öz ve ruhunun dışalandığını ve anlamsızlaştırıldığını, dinselliğin yalnızca ruhsuz ve özsüz bir kılıf/görüntüye büründürüldüğünü ve müslümanların/İslâm coğrafyasının bundan ötürü günümüzde olumsuz toplumsal yaşam biçimlerine tutsak kaldığı görüşünü içermektedir. İlk bakışta ve görünürde karşıt anlamlı

gibi duran bu iki açıklama biçimi sentezlenerek denilebilir ki, doğu-İslâm dünyasının içinde bulunduğu olumsuzluğun temel nedeni, evet “din”dir ya da en azından “din” ile ilgilidir. Daha doğrusu dinin ideolojileştirilmesi, ideolojik bir niteliğe ve işlevselliğe büründürülmesidir. Hakikatte bireysel ve toplumsal kurtuluş/esenlik vesilesi olması gereken din ve dinsellik; temel öz, anlam ve ruh itibarıyla yok edilerek, zulmün, haksızlığın, sömürünün, zulme ve sömürüye karşı sessiz kalmanın vb. bir aracı haline getirilmiştir.

Şimdi de biraz bu yok edilip anlamsızlaştırılan din/İslamiyetin temel öz, anlam ve ruhunun ne olduğuna bakalım. Konunun ayrıntılarına girmeden, kesin bir ifade olarak denebilir ki, din/İslamiyetin maddi yaşam (“dünya hayatı”) açısından belirleyici olan en temel kriteri “adalet” kavramına/adaleti gözetmeye ilişkindir. Din/İslamiyet’in insanın başkalarıyla ve çevresiyle olan ilişkileri açısından, toplumsal yaşam açısından, insancıl ve esenlikli bir dünyanın kurulabilmesi açısından, toplumsal ahlak ve hukuk açısından belirleyici olması gerektiğini vurguladığı en temel değer, ilke ve ölçüt “adalet”tir. Din/İslamiyet’in diğer iki temel vurgusu olan inanç ve ibadet boyutları daha çok birey olarak insan ile Tanrı arasında yaşanırken; “adalet” vurgusu ise, hem bir birey olarak insan ile Tanrı ve hem de somut toplumsal yaşamla/“diğer insanlarla” ilgili ve geçerli olarak söz konusu bulunmaktadır. Dolayısıyla “adalet” kavramının insanlar arası ilişkileri, insanın çevresiyle olan ilişkilerini, toplumsal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku doğrudan ilgilendiren ve belirleyen boyutunun, insani ve evrensel bir özellik taşıması nedeniyle, sosyal bilimler ve özellikle hukuk açısından irdelenip açıklığa kavuşturulması çok büyük değer ve önem taşımaktadır.

Kuşkusuz “adalet” kavramına çok çeşitli açılardan/boyutlardan bakılabilir. Eşitlik, özgürlük, toplumsal adalet, temel insan hakları vb. biçiminde belirginleşen ve günümüzde Evrensel Hukuk Değerleri ve İlkeleri dediğimiz (Gürbüz: 2013) ve tüm kadim insanlık kültürünün ürünü olan temel değer ve ilkeler, kuşkusuz, soyut adalet kavramının açılımı ve detayları olarak kabul edilmelidir. Ne var ki özellikle İslam toplumlarının çok daha aşına olması gereken, çünkü / öyle ki her cuma günü Cuma Hutbesinde Müslümanlara hatırlatılması

gelenekselleşmiş “*Kuşkusuz Allah size adaleti... emreder ...*”⁶ ayeti ile Müslümanların “entelektüel bilgilenmelerinin zirvesinde yüzen” adalet kavramına, yeniden ve tüm çıplaklığıyla bakabilmek gerekir. En doğal, net ve ilk temel anlamı itibariyle, nedir adalet ve adaletli olmak?

“Adalet” kavramının en birincil/aşikâr/yalın anlamının “haksızlık/zulüm yapmamak, herkesin temel insani haklarını kabul ve teslim etmek” olduğunda hiçbir kuşku ve belirsizlik yoktur. Bu noktada “adalet” kavramının “maddi” ve “manevi” olmak üzere iki temel boyutunun olduğunu belirtmek gerekir. Adaletin maddi anlamdaki boyutu “maddi/ekonomik yaşam alanına ilişkin konularda haksızlık yapmama / herkesin hakkını kabul ve teslim etmeyi” içerirken; manevi anlamdaki boyutu ise “*manevi/anlamsal/kültürel yaşam alanına ilişkin konularda haksızlık yapmama / herkesin hakkını kabul ve teslim etmeyi*” kapsar. Dolayısıyla siz eğer, aynı zamanda dini/İslami anlamdaki adalet kavramını bir temel değer olarak kabul ettiğinizi düşünüyorsanız; bu durumda birey/grup/topluluk/cemaat/toplum/ülke vb. bir süje olarak, yine hiçbir birey/grup/topluluk/cemaat/toplum/ülke vb. süjeye karşı, hem maddi/ekonomik anlam ve alanlarda ve hem de manevi/kültürel/inançsal anlam ve alanlarda olmak üzere “*haksızlık yapmamak, hakkını kabul ve teslim etmek*” tavrını göstermek zorundasınızdır.

Böylece problemin temelinde, doğu-İslam toplumlarının adalet kavramının bu iki boyutunu ve özellikle manevi/kültürel boyutunu dışlayan toplumsal tavırlar sergilemeleri olduğu vurgulanmalıdır. Farklı manevi/kültürel inanç yapıları yüzyıllarca aynı coğrafyada bir arada ve birbirine saygılı bir biçimde yaşayabilmişken –çünkü bu, yukarıda vurgulandığı gibi temel adalet değerinin manevi boyutunun gereğidir- son yüzyıllarda bu farklılıklar Doğu-İslam coğrafyasındaki

⁶ Nahl Suresi, 90.ayet (Elmalılı Hamdi Yazır, 1992: 253): “Haberiniz olsun ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve akrabalara yardımda bulunmayı emreliyor; hayasızlığı, kötülüğü ve azgınlığı yasaklıyor. Dinleyip, anlayıp tutasınız diye size öğüt veriyor.”

toplumların birbirleriyle çatışma/kavga/savaş içine girmesine – kuşkusuz Batı Emperyalizminin derin politikalarının da kışkırtmasıyla- yol açmıştır. Sömürgeci/emperyalist/kapitalist Batı Modernitesinin, dünya görüşü/yaşam felsefesi/ideoloji olarak egemen olduğu Batılı toplumlarda –bireysel, toplumsal ve küresel çıkarları gereği- çok farklı kültürel yapılar bir arada ve sorunsuz bir biçimde yaşamayı sürdürebilmekteyken; doğu-İslam coğrafyasında ve toplumlarında bunun tam aksine ve kuşkusuz paradoksal bir biçimde, en ufak fikir ayrılıkları / farklı düşünce ve inanç yapıları doğulu-Müslüman birey/grup/topluluk/cemaat/toplum/ülkelerin birbirlerine hayat hakkı tanımamalarına, iç çatışmalara, kardeş kavgalarına yol açabilmektedir ne yazık ki.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Doğu-İslam coğrafyasının/toplumlarının içinde bulunduğu dram ve trajedinin temel nedenlerinden birisi olarak, böylece, “ideoloji” ve “ideolojik insan” yaklaşımı olgusu ve kavramlarına ilişkin bulunduğu, görmezden gelinemez bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de Doğu-İslam toplumlarının entelektüel yapılanmalarında dinin/İslamiyet’in bir “ideoloji” ve dindar/Müslümanın da bir “ideolog / ideolojik insan” tiplemesine dönüştürülmesi, dinin özünden ve bu bağlamda adalet değerinden uzaklaşılmasına, dinsel algının bir çıkar/iktidar/şiddet/çatışma aracı haline dönüştürülmesine ve en son tahlilde de günümüzde içinde bulunulan trajik/dramatik realitenin gerçekleşmesine yol açmıştır.

“İdeoloji” ve “ideolojik kişilik” olgusunun olumsuzlanmasını gerektiren en önemli neden, kanımızca, insan iradesine, insanın özgür varlık olma yönüne ilişkin bulunmaktadır. İnsanı etik anlamda gerçek insan yapan en temel husus, onun özgür iradeye sahip olması ve varlığını/hayatını kendi özgür iradesiyle anlamlandırıp yaşantılamasıdır. İdeoloji ve ideolojik kişilik olgusu ise, bu anlamda insanı yok eden ve onu edilgen/belirlenen bir eşya haline indirgeyen bir nitelik arz etmektedir. İdeoloji kendi bağımlısı ideologa (ideolojik kişilik), inanç ve davranışlarında objektif hakikate göre değil de kendisine empoze edilen kalıplaşmış önyargılara göre hareket etmesini, realiteyi tanımayıp gerekirse onu tersyüz ederek

anlamlandırmasını, dünyayı yalnızca kendisine empoze edilen inançsal kalıplar doğrultusunda dizayn edip biçimlendirmek için çaba göstermesini öğretir ve dayatır.

Fenomenolojik olarak irdelendiğinde, çağımız dünyasında, objektif etik değerlere dayanan Kadim İnsanlık Kültüründen uzaklaşılmasının, modern ve batılı pozitivist bilim ideolojisi aracılığıyla büyük oranda gerçekleştirildiği ileri sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde, Ülkemiz ve toplumumuz da dâhil özellikle geri bırakılmış ülke ve toplumlarda mevcut/geçerli olan bütün modern entelektüel akımların kaynağında pozitivism ya da pozitivist bilim ideolojisinin yer aldığı rahatlıkla söylenebilir. Pozitivism ya da pozitivist bilim ideolojisi kadim insanlık kültüründen kopmanın/koparılanın biricik aracı olarak işlev görmüştür adeta.

Modern kapitalizmin egemen olduğu ve bir sömürü aracı olarak kullanıldığı günümüz dünyasında siyaset ve hukuk ikilisinin tek bir ideoloji çatısı altında birleştirildiği ve işlevselleştirildiği söylenebilir. Dahası çağdaş/uygar/gelişmiş bir ülke/toplum olarak değerlendirilebilmek için, modern liberal-kapitalist ideolojiye teslim olmak günümüz sömürü dünyasında bir ön koşul haline getirilmiştir adeta. Bu çerçevede hukuk da asli/kadim/varoluşsal özünden tecrit edilerek, ulusal kültür ya da toplumsal inanç temelinde sosyo-politik olarak dayandığı geçerli ideolojinin emrine ve hizmetine terk edilmiş, sunulmuştur ne yazık ki.

İdeoloji ve ideolojik kişilik olgusunun en temel özelliği, onun sosyo-politik stratejilerin hizmetinde bir silah ya da bir alet işlevi görmesidir. Hakikatin kurgusallaştırılarak ters yüz edilmesi ve bu yolla insan zihninin yönlendirilebilmesi özelliğiyle ideoloji, dünyaya ve insanlığa tümel ya da tikel olarak yön ve dizayn vermek isteyen egemen güçlerin kullandıkları argümanların başında gelmektedir. Bu aşamada artık ideolojinin, kendince hakikati ifade eden ve gerçekleştirilmesi gereken bir temel gaye olarak değil de yalnızca ulaşılmak istenen sosyo-politik amacın gerçekleştirilmesi için kullanılan bir vasıta olarak kabul edilmesi söz konusu olmaktadır. Ne var ki bir ideolojiyi tümüyle ve yalnızca bir aksiyon aracı ve aleti olarak işlevselleştiren odaklar,

zamanla bu ideoloji ağının içine düşme ve onun tarafından sarmalanma riskiyle de karşı karşıyadırlar.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Aiken, H.D. (1956). *The Age of Ideology*, The New American Library, Inc. New York.
- Aral, V. (1992). *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Ceylan, Y. (2010). *Hukuk İle Dünya Görüşü Arasındaki İlişki*. HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 19. Kitap, İstanbul (İçinde), s. 195-197.
- Dimitriu, P. (1981). *İdeolojilerin Çöküşü*. İlimler ve İdeolojiler, Terc. Fahrettin ARSLAN, Umran Yayınları, Ankara (İçinde), s. 64-83.
- Gürbüz, A. (2013). *Hukuk ve Meşruluk / Meşru Hukukun Temel Unsurları*. Yenilenmiş ve Geliştirilmiş 3. baskı, İstanbul.
- Plotinus (1996). *Vatana Dönüş*. Prof. Dr. Erol GÜNGÖR: Tasavvufun Meseleleri, 6. basım, İstanbul (İçinde).
- Yazır, E. M. H. (1992). *Hak Dini Kuran Dili*. Azim Yayınevi, Cilt 5, İstanbul.

Transformation of the Religion into Ideology As one of the Fundamental Problems the Contemporary Muslim World

Extended Abstract

Despite of an exact definition of "ideology" cannot be made, nowadays the using of "ideology" notion is connected on a more negative semantic character. And "ideologist/ ideological personality" difined a person who is not objective in his thoughts or actions,

behaves according to his own stereotypes, does not recognize reality, wants to perceive and shape the world only according to his own ideas and designs." The concept of "ideology" which is criticized in this study is generally discussed in the sense of "the content of ready-made dogmatic social beliefs that are indisputable and absolute acceptance about existence, life, things and events, and the instrumental function of these belief contents for a specific socio-political purpose". In line with this, the concept of "ideological personality" (with this ideology definition) is considered and evaluated in the sense of "person/institution dependent on and under the directive of a material and cultural formation/organization based on indisputable absolute dogmatic belief patterns for the sake of determined socio-political purposes." In our opinion, the most important reason that negates the phenomenon of "ideology" and "ideological personality" is related to human will and the aspect of human being as a free being. The most basic thing that makes a person a real person in a value / ethical sense is that the person has free will and makes sense of the person's existence / life with own free will. On the other hand, the phenomenon of ideology and ideological personality has a attribute that destroys man and reduces him to a passive/determined object. The most basic feature of the phenomenon of ideology and ideological personality is that it functions as a weapon or a tool which is in the service of socio-political strategies. Ideology, with its feature of turning the truth inside out by being fictionalized and directing the human mind in this way, is one of the leading arguments used by the dominant powers who want to give direction and design to the world and humanity as a universal or a particular one. At this situation, ideology is no longer accepted as a basic goal that expresses the truth and needs to be realized, but only as a means used for the realization of the socio-political goal that is desired to be achieved.

Without going into the details of the subject, it can be said as a definite expression that the most basic criterion of religion/Islam in terms of material life ("worldly life") is related to the concept of "justice"/observing justice. The most fundamental value, principle and criterion for religion/Islam is "justice" which emphasizes human relations with others and their environment, social life, establishing a

humane and well-being world, in morality and law. Undoubtedly, the concept of “justice” can be viewed from many different angles/dimensions.

Equality, freedom, social justice, fundamental human rights etc. the basic values and principles, which are the products of all ancient human culture and which we call Universal Law Values and Principles today, should undoubtedly be accepted as the expansion and details of the abstract concept of justice. It should be emphasized that the root of the problem in the eastern-Islamic societies is exhibition social attitudes that exclude especially the spiritual/cultural dimension of the concept of justice. Different spiritual/cultural belief structures have been able to live together and respectfully in the same eastern-Islamic geography for centuries, because of this is a requirement of the moral dimension of the fundamental value of justice as emphasized above. In the last centuries, these differences have caused the societies in the Eastern-Islamic geography to -with the provocation of the deep policies of Western Imperialism-enter into conflict/fight/war with each other.

From one point of view, it can be said that the main reason for the negativity of the Eastern-Islamic world is the ideologization of religion and its ideological quality and functionality. By destroying the basic essence, meaning and spirit of religion and religiosity, which should in fact be a means of individual and social salvation/well-being, have led to moving away from the value of justice, turning religious perception into a tool of interest/power/violence/conflict, and in the last analysis, the realization of the tragic/dramatic reality we are in today.

